

Hvem lurte hvem på Jalta-konferansen?

108556

Franklin Roosevelt, Winston Churchill og Josef Stalin hadde sine klare mål da de kom til Jalta på Krim-halvøya 3. februar 1945. Det overordnede mål var fortsatt krigføring og okkupasjonen av Tyskland etter krigen. Her var det utstrakt enighet mellom «de tre store».

AV
OLE LUDVIG NYMOEN, NTB

Det springende punkt var Øst-Europa med hovedvekt på Polen. Det polske spørsmål var tungtveiende både for Stalin og Churchill, mens Roosevelt hadde sine tanker andre steder — i Stillehavet og krigen mot Japan. Men også en ny verdensorganisasjon opptok mye av hans tankevirksomhet.

Hvem er blitt stående som seierherren fra Jalta-konferansen? Mange mener så avgjort Stalin. Han fikk seg tildelt Øst-Europa og la dermed grunnlaget for fordelingen av Europa, var lenge den gjengse oppfatningen.

Dette er en feilaktig fremstilling, som historikerne vil avlive. Det finnes ikke noe Jalta-system som delte Europa, bare midlertidige løsninger. De som deltok på Jalta-møtet kunne ikke forestille seg okkupasjonsstyrker på tysk jord i nesten 50 år, sier professor i samtidshistorie, Helge Pharo.

Roosevelts flaggsaker

— Hvordan kunne Stalin få seg tildelt noe han allerede hadde erobret i Øst-Europa, sier Sir Frank Roberts til NTB. Roberts var med i den britiske delegasjonen til Jalta og ble senere britisk ambassadør både i Moskva, Bonn og ved Nato-hovedkvarteret i Brussel. — Seierherren i Jalta var den røde hær.

Jalta var ikke ment å skulle løse alle etterkrigstidens spørsmål, slik det var med Versailles-møtet etter første verdenskrig. De allierte hadde møtt hverandre tidligere — i Teheran i 1943, Churchill og Stalin i Moskva 1944 og nå i Jalta, hvor en meget syk og redusert Roosevelt skulle presidere.

Alle er enige om at Roosevelt fikk gjennomslag for sine to store saker: Utvidet krig mot Japan og en ny verdensorganisasjon. Stalin

JALTA-AVTALEN: «De tre store» — Winston Churchill, Franklin Roosevelt og Josef Stalin — poserer for fotografen under Jalta-møtet i februar 1945. Bak ser vi de tre utenriksministrene Anthony Eden, Edward Stettinius og Vjatsjeslav Molotov. (Foto: NTB-Arkiv)

lovet å erklære Japan krig senest tre måneder etter Tysklands kapitulasjon. Det gjorde han på dagen — 8. august, to dager etter at atombomben var falt over Hiroshima.

Det var også enighet om en konferanse i San Francisco senere på våren der detaljene for opprettelse av verdensorganisasjonen skulle hamres ut. Men allerede i Jalta var det enighet om de fem vetomaktene og at sovjetrepublikkene Ukraina og Hviterussland skulle være selvstendige medlemmer av FN.

— Stalin ville oppripenelig ha med alle 15 sovjetrepublikkene. Roosevelt på sin side var ikke så opptatt av hvor mange av disse republikker som kom med, sier Pharo, og Sir Frank Roberts er enig. — Stalin kom stadig tilbake til Det britiske imperium, som ville få mange av medlemslandene med i FN, sier Roberts.

Det polske spørsmål

Både Churchill og Stalin var opptatt av det fremtidige Europa — ikke minst Polen. Dette var Stalins hovedpunkt på Jalta, men ikke mindre viktig for Storbritannia, som hadde gått til krig i 1939 nettopp på grunn av Polen.

For Churchill og britene var det et spørsmål om liv eller død, sier professor Pharo. Den røde hær sto allerede klar til å krysse Oder-elva og gå inn i Tyskland da Jalta-konferansen begynte.

Polen var ikke med i den fordelingen av interesse-sfærer i Øst-Europa som Stalin og Churchill hadde gitt seg inn på i oktober 1944. Interessen var her knyttet til Hellas, Romania, Bulgaria, Jugoslavia og Ungarn. Med unntak av Jugoslavia, hvor Tito hadde andre planer, holdt Stalin seg til denne «overenskomsten».

Den polske eksilregjering satt i London og avviste ethvert forslag om endring av Polens grenser — både i øst og vest. I det sovjetokkuperte Polen satt Lublin-regjeringen, som kommunistene hadde kontroll over. Hvordan disse to polske regjeringene skulle samarbeide om frie valg, ble for vanskelig og hele problemet ble utsatt. Men Stalin ville ha et «vennligsinnet» Polen.

Hvem hadde kortene?

Den røde hær sto like øst for Warszawa allerede i begynnelsen av september 1944, men hadde ingen hast med å marsjere videre. Det var langt viktigere å sikre seg kontroll over så mye av Øst-Europa som mulig — før det endelige støtet ble satt inn mot Berlin.

Stalin oppfattet det nok langt på vei slik at han hadde fått seg tildelt

Øst-Europa under Jalta-konferansen. Hvorfor gjorde ikke Vestmaktene noe for å stanse ham?

For det første hadde Roosevelt og Churchill få gode kort på hendene. USA kunne bruke «Låneleie»-avtalen og stanse forsyningene til Sovjetunionen, og de kunne spille på vel to millioner russiske krigslanger i tyskkontrollerte områder. Men like fullt satt Stalin med full kontroll over Øst-Europa, og det var hans store trumfkort.

Vestmaktene hadde heller ingen hast med å komme til Berlin etter at de var blitt forsinket under Ardennen-offensiven ved årsskiftet 1944-45. — Vi må ikke glemme at vi ennå vinteren 1945 snakker om allierte, påpeker historikerne, og adværer mot å bruke tankegangen fra den kalde krigen på Jalta-konferansen.

Tysklands fremtid

Mens russerne sikret kontrollen over Øst-Europa, fortsatte Vestmaktene sin møysommelige fremrykking mot Tyskland. Den hissig pansergeneral George Patton ville kjøre en kile fram mot Berlin, men han hadde ikke mange med seg.

Både Berlin og Praha kunne vært inntatt av Vestmaktene hvis det hadde vært den store målsetting, sier professor Pharo. Men han legger til at også russerne hadde denne muligheten.

Spørsmålet om Tysklands fremtid skapte mye hodebry og Jalta-konferansen fant ingen løsning. Men Churchill fikk gjennomslag for sitt forslag om at også Frankrike skulle komme med som okkupasjonsmakt. Det var etter at Roosevelt hadde sagt at USA kom til å trekke sine militære styrker tilbake fra Europa innen to år fra kri-

gens slutt.

Stilt overfor den mulighet at et krigstrett og nedkjørt Storbritannia skulle bli eneste vestlig garantist i Europa foreslo Churchill å ta med Frankrike, noe Roosevelt var lite lysten på. Han hadde som de fleste andre ingen forkjærlighet for Charles de Gaulle, men Frankrike kom med til slutt.

Trofaste allierte

De vestlige lederne omtalte ennå Stalin som sin trofaste allierte. Churchill brukte mange vakre ord om den sovjetiske lederen da han orienterte om Jalta-møtet i Underhuset like etter hjemkomsten — ord som han skulle angri bittært på senere. Men Roosevelt gikk enda lenger i Kongressen.

Krim-konferansen betyr slutten på allianser, innflytelses-sfærer, balansepolitikk og alle de øvrige knep som har vært brukt i århundrer. Jeg er sikker på at etter Jalta-avtalen vil det bli mer stabile forhold i Europa.

Roosevelt skulle ikke få oppleve hvor feilaktig hans vurdering av Jalta-møtet skulle vise seg å bli. — Det var en illusjon fra vår side å behandle Stalin som likeverdig medlem av stormaktsklubben. I hans øyne var USA og Storbritannia ikke bedre enn Nazi-Tyskland og Japan, mener Sir Frank.

Jalta-avtalen ser utmerket ut på papiret. Men når det gjelder Polen og det øvrige Øst-Europa valgte Stalin å overse avtalen fullstendig. For ham var et vennligsinnet Polen det samme som et Polen under hans kontroll, noe som er i strid med både ånd og bokstav i denne avtalen, påpeker Sir Frank Roberts.

